SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 3
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

SHAHAR HUDUDLARINI RAYONLASHTIRISH VA FUNKSIONAL ZONALASHTIRISHNING ZAMONAVIY SHAHARSOZLIKDAGI AHAMIYATI

Satimov Pirnapas Alimboy o'g'li

СП ООО «EXPECTED HOMES>> BOSH MUNANDISI

Annotatsiya

Mazkur maqolada shahar hududlarini rayonlashtirish va funksional zonalashtirishning zamonaviy shaharsozlikdagi o'rni, hududiy resurslardan oqilona foydalanish hamda aholi uchun qulay yashash muhitini shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Turar-joy, jamoat, ishlab chiqarish, transport va rekreatsiya hududlarining o'zaro joylashuvi, ijtimoiy va ekologik omillarning rejalashtirish jarayonidagi o'rni yoritiladi. Tadqiqot natijasida funksional zonalashtirishni transport, infratuzilma va ekologik sharoit bilan uyg'unlashtirishga asoslangan yondashuv taklif etiladi.

Kalit so'zlar

shaharsozlik, rayonlashtirish, funksional zonalashtirish, hududiy rejalashtirish, turar-joy, infratuzilma, transport, rekreatsiya, yashil hudud.

Kirish

Bugungi kunda shaharlarning jadal rivojlanishi hududlardan samarali foydalanish, mavjud infratuzilmaga tushadigan yuklamani muvozanatlash va aholining qulay yashash sharoitlarini ta'minlash masalalarini dolzarb qilmoqda. Aholi sonining o'sishi, yangi turar-joy hududlarining paydo bo'lishi, transport oqimlarining kengayishi va jamoat xizmatlariga bo'lgan ehtiyojning ortishi shahar makonini ilmiy asosda tashkil etishni talab etadi. Shu nuqtayi nazardan, shahar hududlarini rayonlashtirish va funksional zonalashtirish zamonaviy shaharsozlikning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining Shaharsozlik kodeksida hududlarni rivojlantirishni shaharsozlik jihatidan rejalashtirish shaharsozlik hujjatlari tizimi orqali amalga oshirilishi belgilangan. Shaharsozlik hujjatlari aholi punktlarining rivojlanishi va fuqarolarning qulay hayot faoliyati muhitini shakllantirish bilan bog'liq. [1] Maqolaning maqsadi shahar hududlarini rayonlashtirish va funksional zonalashtirishning zamonaviy shaharsozlikdagi ahamiyatini aniqlash hamda hududiy rejalashtirish samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflarni shakllantirishdan iborat.

Tadqiqot materiallari va usullari

Tadqiqotda shaharsozlik va hududiy rejalashtirishga oid ilmiy adabiyotlar, amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar hamda zamonaviy shaharsozlik amaliyotiga oid yondashuvlar o‘rganildi. Tadqiqotning metodologik asosini tizimli tahlil, qiyosiy tahlil, funksional-hududiy tahlil, kuzatish va umumlashtirish usullari tashkil etdi. Hududning shaharsozlik salohiyatini baholashda funksional moslik, transport qulayligi, ijtimoiy infratuzilma, ekologik holat va rekreatsion imkoniyatlar asosiy mezonlar sifatida olindi. Bunday yondashuv shahar hududining mavjud holati bilan uning istiqboldagi rivojlanishini o‘zaro bog‘liq holda ko‘rib chiqish imkonini beradi.

Natijalar va muhokama

Shahar hududlarini rayonlashtirish jarayonida hududning tabiiy-geografik xususiyatlari, mavjud qurilish tarkibi, aholi zichligi, transport tarmog‘i, muhandislik infratuzilmasi va ekologik sharoitni kompleks baholash muhimdir. Faqat yer maydonining mavjud foydalanish turiga asoslangan rejalashtirish kelgusidagi ehtiyojlarni to‘liq aks ettirmasligi mumkin.

Funksional zonalashtirish shahar hududida turli faoliyat turlarini maqsadga muvofiq joylashtirishga xizmat qiladi. Turar-joy hududlari aholining kundalik ehtiyojlariga javob beradigan ijtimoiy obyektlar bilan bog‘langan bo‘lishi, transport oqimlari esa yashash muhitiga ortiqcha salbiy ta’sir ko‘rsatmasligi lozim. Ishlab chiqarish hududlarini joylashtirishda sanitariya-himoya talablari, transport aloqalari va ekologik xavfsizlik omillarini hisobga olish zarur.

Shaharsozlik kodeksi va amaldagi shaharsozlik hujjatlari hududlarni rivojlantirishni rejalashtirishning huquqiy asosini belgilaydi. So‘nggi yillarda hududlarning master rejalarini ishlab chiqish va aholi punktlarining shaharsozlik hujjatlari bilan ta’minlanganligini yaxshilashga qaratilgan choralar ham kuchaytirilmoqda. [2] Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, funksional zonalashtirishni “turar-joy–transport–infratuzilma–rekreatsiya–ekologiya” o‘zaro bog‘liqligi asosida tashkil etish shahar makonining barqarorligini oshirishi mumkin. Bunda har bir zona alohida hudud sifatida emas, balki yagona shahar tizimining tarkibiy qismi sifatida baholanadi. Shahar hududlarini baholashda quyidagi mezonlardan foydalanish maqsadga muvofiq:

1. Funksional moslik — hududning belgilangan vazifasi va unga tutash zonalar bilan muvofiqligi.
2. Transport qulayligi — jamoat transporti, asosiy yo‘llar va piyoda aloqalarining mavjudligi.
3. Ijtimoiy infratuzilma — ta’lim, tibbiyot, savdo va xizmat ko‘rsatish obyektlarining aholiga yaqinligi.
4. Ekologik holat — yashil hududlar, shovqin va boshqa salbiy ta’sirlarni hisobga olish.
5. Rekreatsion imkoniyat — parklar, xiyobonlar va jamoat makonlarining mavjudligi.

Mazkur mezonlarni birgalikda qo‘llash hududlarni rivojlantirishda ustuvor yo‘nalishlarni aniqlashga yordam beradi. Ayniqsa, yangi qurilish hududlarini tanlashda mavjud muhandislik va ijtimoiy infratuzilmaning quvvatini hisobga olish resurslardan oqilona foydalanish imkonini beradi.

1-Jadval.

Funksional zonalashtirishni baholash mezonlari

Mezon	Baholash yo‘nalishi	Kutiladigan natija
Funksional moslik	Zonalar o‘rtasidagi muvofiqlik	Hududiy ziddiyatlarni kamaytirish
Transport qulayligi	Jamoat transporti va piyoda aloqalari	Harakatlanish samaradorligini oshirish
Ijtimoiy infratuzilma	Xizmat obyektlarining joylashuvi	Aholiga xizmat ko‘rsatishni yaxshilash
Ekologik holat	Yashil maydonlar va salbiy ta’sirlar	Sog‘lom shahar muhitini shakllantirish
Rekreatsion imkoniyat	Park va jamoat makonlari	Dam olish sharoitlarini yaxshilash

Ilmiy-amaliy takliflar

Tadqiqot asosida shahar hududlarini rayonlashtirishda kompleks baholash mexanizmini qo‘llash taklif etiladi. Mazkur mexanizmda hududning funksional vazifasi transport, ijtimoiy infratuzilma, ekologik holat va rekreatsion salohiyat bilan birgalikda baholanadi.

Birinchidan, yangi turar-joy hududlarini rejalashtirishda faqat qurilish uchun mavjud yer maydoni emas, balki maktab, maktabgacha ta’lim, tibbiyot, savdo va jamoat transporti obyektlariga bo‘lgan ehtiyoj ham oldindan hisobga olinishi kerak.

Ikkinchidan, ishlab chiqarish va turar-joy hududlari o‘rtasidagi funksional aloqalarni ekologik va sanitariya talablari asosida tartibga solish lozim.

Uchinchidan, yashil hududlar va rekreatsiya maydonlarini shaharsozlik rejasining ikkilamchi elementi emas, balki hududiy tuzilmaning muhim qismi sifatida ko‘rish maqsadga muvofiq.

To‘rtinchidan, hududiy rejalashtirishda mavjud infratuzilmaning yuklama darajasini baholash va yangi qurilishlarni shu imkoniyat bilan muvofiqlashtirish shaharsozlik qarorlarining samaradorligini oshiradi.

Xulosa

Shahar hududlarini rayonlashtirish va funksional zonalashtirish zamonaviy shaharsozlikda hududiy rivojlanishni boshqarishning muhim vositalaridan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, funksional zonalarni belgilashda hududning mavjud foydalanish xususiyatini aniqlash bilan cheklanib qolmasdan, transport, ijtimoiy infratuzilma, ekologik holat va rekreatsion imkoniyatlarni kompleks hisobga olish zarur. Shaharsozlik amaliyotida “turar-joy–transport–infratuzilma–rekreatsiya–ekologiya” bog‘liqligiga asoslangan yondashuvdan foydalanish hududlar o‘rtasidagi nomutanosibliklarni kamaytirish, mavjud resurslardan samarali foydalanish va aholi uchun qulay yashash muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu yondashuvni GIS texnologiyalari va hududiy ma’lumotlar bazalari bilan uyg‘unlashtirish shahar hududlarini baholash va rivojlantirish bo‘yicha qarorlarning aniqligini oshirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Shaharsozlik kodeksi. LexUZ milliy qonunchilik bazasi.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 12-avgustdagi 497-son qarori - “Hududning master rejasini ishlab chiqish, kelishish va tasdiqlash tartibi to‘g‘risida”.

3. O‘zbekiston Respublikasi hududlarini rivojlantirishni rejalashtirish va qurish to‘g‘risidagi shaharsozlik hujjatlarini ishlab chiqishga oid amaldagi me’yoriy hujjatlar.

4. Shaharsozlik va hududiy rejalashtirish bo‘yicha ilmiy adabiyotlar.

5. Landshaft arxitekturasi va shahar muhitini tashkil etishga oid ilmiy tadqiqotlar.